GRAND STRATEJİ YAKLAŞIMI VE 21. YÜZYILDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI: BÖLGESEL İSTİKRARDAN BİLİMSEL BİR GELECEĞE

Nejat Doğan*

GİRİŞ

Bu ünite Uluslararası İlişkiler çalışmalarında grand strateji yaklaşımının 21.yüzyıl Türk dış politikasına uygulanmasıyla ilgilidir. Ünite ayrıca, bu uygulamanın Akdeniz ve Akdeniz jeopolitiği üzerindeki genel etkilerini de ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla ünite, öncelikle grand strateji kavramını ele almakta ve bir yandan grand stratejinin çeşitli tanımlarını verirken diğer yandan da amaçları üzerinde durmaktadır. Daha sonra, 21. yüzyılda Türk dış politikasında bir grand strateji oluşturmak için iyi bir metot olan "senaryo planlama" üzerinde durmaktadır. Senaryo planlamanın temel özellikleri anlatıldıktan sonra, 21. yüzyılda dünya siyasetinde *tahmin edilebilir veya bilinen unsurlardan hareketle* ünite, Türkiye'nin grand strateji oluşturma yolunda dikkate alması gereken unsurlara değinmektedir. Bunlar arasında bilimsel ve teknolojik gelişmeler, eğitim, nüfus, göç, kültür ve uygarlık, siber dünya, insan hakları, komşularla ilişkiler ve yakın-çevre politikası, küreselleşme ve politik ekonomi ile savunma ve güvenlik ön plana çıkmaktadır. Açıklanan bu grand strateji, "Bölgesel İstikrardan Bilimsel Geleceğe" şeklinde adlandırılabilir. Nihayet ünite, siyaset yapımcılarına ve karar vericilere faydalı olacak bazı politika tavsiyelerinde bulunmaktadır.

Akdeniz ve Akdeniz jeopolitiği açısından bu ünitenin ana fikri şöyle özetlenebilir: Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde tutarlı, uzun vadeli ve başarılı bir strateji veya politikalar izlemesi, Türk dış politikasında grand (genel / büyük) bir stratejinin tanımlanmasına bağlıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin gerek fiili olarak bölgede atacağı adımlar gerekse bu adımların dış politikadaki etkisi geçici, kısa vadeli ve dar kapsamlı olacaktır. Akademik açıdan düşünüldüğünde

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. Bu ünite için akademik araştırma desteğini 2219-Yurtdışı Araştırma Bursu programıyla Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) sağlamıştır. Grand Strateji projem için Portland State University'de 9 ay süreyle araştırma imkânı sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Bu ünitenin bir versiyonu 16-18 Mayıs 2016 tarihlerinde Almati/Kazakistan'da düzenlenen 2.Uluslararası Ekonomi, Finans ve Enerji Kongresi ile 21-22 Nisan 2016 tarihlerinde Bişkek/Kırgızistan'da düzenlenen IV. Avrasya Sosyal Bilimler Forumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

de, bir grand strateji eksikliğinde, Türkiye'nin Akdeniz'le ilişkisini yazmak, bugüne kadar takip edilen bu kısa vadeli politikaların bir özetini vermekten öteye geçemeyecektir. Türkiye'nin bugüne kadar bilinçli olarak planlayıp takip ettiği bir grand stratejisi bulunmakta mıdır? Bu soruya olumlu cevap vermek zordur. Her ne kadar belirli dönemlerde Türkiye belirli bir grand strateji takip ediyor görünse de (ki bunlar aşağıda incelenecektir), bunların daha ziyade geçici ve kısa vadeli stratejiler (politikalar) olduğu ve akademisyenlerin *ex post facto* incelemelerde bulunarak Türkiye'nin izlediği politikaları grand strateji gibi tanımlamaya çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye, 21.yüzyılda izleyeceği grand stratejiyi öncelikli olarak oluşturmak ve Akdeniz dâhil olmak üzere bölgesel politikalarını bu grand strateji üzerine inşa etmek durumundadır. Ancak bir grand strateji oluşturmak ve geliştirmek, bilimsel gelişmeleri takip etmekten bilim politikasına, nüfusun gelişiminden internet politikasına kadar önemli ve temel birçok konuyu kapsamaktadır.

GRAND STRATEJİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

Strateji uzmanları 1920'li yıllarda "grand strateji" kavramını kullanmaya başlamışlar ve grand stratejiyi, düşmanı mağlup etmek amacıyla askeri ve askeri olmayan aktivitelerin uyumlaştırılması ve birlikte uygulanması şeklinde anlamışlardır. Aslında bu şekilde daha çok askeri anlamda kullanılmaya başlayan kavram, Basil Henry Liddell Hart ile Edward Mead Earle gibi uzmanların eserleri sayesinde 1940'lı ve 1950'li yıllarda hem daha iyi tanınmış hem de uygulama alanı genişlemiştir. Hart'a göre *"savaşın amacı daha iyi bir barışa kavuşmak"* ise *"savaşın istenilen barış hedefine ulaşması amacıyla yapılması ve yönlendirilmesi son derece önemli"* idi.[1] Earle de *"strateji sadece savaş zamanıyla ilgili bir kavram değildir"* diyerek stratejinin devlet yönetiminin her zaman vazgeçilmez bir unsuru olduğunu savunmuştur.[2] Kısaca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında grand strateji sadece askeri alana uygulanan bir kavram olmaktan çıkarak, devletin tüm unsurları ile oluşumuna ve uygulamasına katıldığı bir konu haline gelmiştir.

Türkçeye "genel strateji" veya "büyük strateji" olarak da çevirebileceğimiz grand strateji kavramı bugün için ne anlama gelmektedir? Uzmanlar kavramı farklı şekilde tanımlamakla birlikte, bu tanımların hemen hemen aynı konulara dikkat çektiği ve önemli derecede asgari müşterekleri olduğu söylenebilir. Örneğin Hal Brands'a göre grand strateji, *"dış politikaya form ve yapı kazandıran"* bir kavramdır.[3] Yine Brands'a göre grand strateji, *"karmaşık ve güvenliksiz bir dünyada güvenliği sağlamaya çalışan liderlere yol gösteren bir teori, bir mantıktır"* veya *"bu dünyada bir ulusun ne başarmaya ve bunu nasıl gerçekleştirmeye çalıştığı hakkında amaç odaklı ve uyumlu fikirler bütünüdür."*[4] John Lewis Gaddis'e göre grand strateji, devletin *"gitmek istediği yere gidebilmesi için elindekileri nasıl kullanacağı ile ilgilidir"* ve *"genel amaçlar ile araçlar arasında kurulmuş bir ilişkiyi"* ifade eder.[5] Barry R. Posen ise grand stratejiyi, *"bir ulus-devletin kendisi için nasıl*

1 Basil Henry Liddell Hart, **Strategy: The Indirect Approach**, London, Faber and Faber Limited, 1967, s. 366.
2 Edward Mead Earle, "Introduction", Edward Mead Earle (Ed.), **Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler**, Princeton, Princeton University Press, 1960, s. viii.
3 Hal Brands, **What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush**, Ithaca, Cornell University Press, 2014, s. 3.
4 Brands, **What Good is Grand Strategy?**, s.3.
5 John Lewis Gaddis, "What is Grand Strategy", **Karl Von Der Heyden Distinguished Lecture**, Durham/NC, Duke University, February 26, 2009, s. 7.

güvenlik oluşturacağı ile ilgili teorisi" olarak tanımlamıştır.[6] Jeremi Suri'ye göre de grand strateji, *"gücü faydalı amaçlar yolunda kullanma bilgeliğidir."*[7]

Tanımlar çoğaltılabilir. Ancak verilen tanımlar grand stratejiyi anlamak açısından yeterlidir. Grand strateji devletin savunma-güvenlik-dış politika alanında bir felsefe, genel bir plan ortaya koyar. Devletin ulaşmak istediği amaçları tanımlamanın yanında, bu amaçlara nasıl ulaşılacağı, yani amaç-araç ilişkisinin kurulması ile de ilgilidir ve bu sayede devletin nereye ulaşmak istediği ve kaynaklarını en mantıklı nasıl kullanacağı hakkında bütünleşmiş bir yapı, bir plan sunar. Soyut olmaktan ziyade (veya soyut olduğu kadar) somuttur ve amaçlar ile araçları ve aralarındaki ilişkiyi tanımlar. Ancak grand strateji bir ideoloji, donmuş bir düşünceler manzumesi değildir. Dolayısıyla zaman zaman gözden geçirilmeli, değişen ulusal ve uluslararası şartlara göre revize edilmelidir. Diğer bir ifadeyle grand strateji oluşturmak ve uygulamak anlık bir uğraş değil, bir süreç işidir; değişen şartlara daha iyi uyum sağlamak amacıyla devlet ulusal çıkarlarını, taktiklerini ve araçlarını sürekli gözden geçirmelidir.[8]

Grand strateji hakkında söylediklerimiz aslında "5N+1K formülü" ile ifade edilebilir. Grand strateji devletin güvenlik-savunma-dış politika alanındaki faaliyetleri hakkında şu sorulara açıklık getirmektedir:

1. NE: Devletin amacı nedir; neleri başarmak istemektedir?
2. NEDEN: Devlet bu amaçlara ulaşmayı neden istemektedir? Bu aslında devletin politikalarındaki etik yönü sorgulayarak, bu amaçların ulusal ve uluslararası alandaki önemini ve ulaşıldığı takdirde neye hizmet edeceğini sorgulamaktadır.
3. NE ZAMAN: Devletin bu amaçları gerçekleştirmede dikkate aldığı zaman dilimi nedir? Kısa, orta ve uzun vadede devlet neyi başarmak istemektedir?
4. NEREDE: Devlet bu amaçları nerede gerçekleştirmek istemektedir; yani ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde amaçları nelerdir?
5. NASIL: Tanımlanmış amaçlarına ulaşmak için devlet hangi araçları kullanacaktır? Devletin elinde ekonomik, sosyal, askeri, politik, diplomatik birçok araç bulunmaktadır. Acaba ilgili amaçlara ulaşmak için nasıl bir araç bileşimine ihtiyaç vardır ve devletin gücü bu amaçlara ulaşmak açısından yeterli midir?
6. KİM: Bu amaçlara ulaşmak ve dış politika-savunma-güvenlik konularında hedefleri gerçekleştirmek için kim liderlik yapacaktır ve kimlerle ittifak kurulacaktır. Bireysel, kurumsal, uluslararası düzeyde işbirliği yapacaklar kimlerdir?

Grand strateji niçin önemlidir? Akademik çevrelerde yaygın kullanılan bir sözü hatırlayacak olursak, *"grand stratejiye iyi bir alternatif yoktur."*[9] Çünkü bir ulusun dış politika, güvenlik ve savunma gibi yaşamsal konularda ne yapmak ve neyi başarmak istediğini bilmesi ve buna göre bir plan oluşturarak uygulaması ve böylece geleceği de bir şekilde tahmin etmesi (öngörmesi) gerekmektedir.

Daha spesifik olarak, öncelikle bir devletin başarmak istedikleri ile elindeki araçlar arasında bir uyumsuzluk olabilir ve nitekim çoğu durumda devletin gücü dış politika hedeflerine

6 Barry. R. Posen, **Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy**, Ithaca, Cornell University Press, 2014, s.1.
7 Jeremi Suri, "American Grand Strategy from the Cold War's End to 9/11", **Orbis**, Vol. 53, No 4, 2009, s. 627.
8 Hal Brands, **The Promise and Pitfalls of Grand Strategy**, Carlisle/ PA, US Army War College, Strategic Studies Institute, External Research Associates Program, monograph, 2012, s. 5-6.
9 Hal Brands, **What Good is Grand Strategy?**, s. 201.

ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Bu gibi durumlarda grand strateji, amaç-araç ilişkisi kurması nedeniyle, kaynaklarını daha rasyonel kullanma ve rasyonel hedefler belirleme yolunda devlete yardımcı olacaktır. İkinci olarak grand strateji, çok çeşitli çıkarlar ve hedefler arasında devletin yönünü kaybetmesine engel olarak, ulusun başarması gerekenleri açıkça ifade etmesi nedeniyle, ulusal düzeyde bir amaçlar ve çıkarlar bütünlüğü oluşturacaktır. Üçüncüsü, günlük politikada karşılaşılacak çeşitli sorunlar karşısında devletin nasıl karar alması ve hangi politikaları izlemesi hakkında bir formül sunar; böylece devlet her olayda ayrı bir politika izleyerek hedef kaybetmez ve genel amaçlar her zaman korunur. Nihayet, grand stratejisi olmaması durumunda devlet güvenlik-savunma-dış politika konularında ulusal ve uluslararası gelişmelere hazırlıksız yakalanarak zarar görebilir; grand strateji devleti uzun-soluklu bir politik sürece hazırlaması ve hedefleri açıkça belirtmesi nedeniyle, devletin olumsuz gelişmelerden etkilenmesine engel olabilir.[10]

TÜRKİYE'NİN 1923'TEN BUGÜNE GRAND STRATEJİ DENEMELERİ

Türk dış politikasında grand strateji var mıdır, tarihsel süreçte böyle bir strateji izlenmiş midir? Böyle bir stratejinin bilinçli olarak oluşturulduğunu ve izlendiğini söylemek güçtür. Tarihsel sürece baktığımızda böyle bir stratejinin ancak *izlerini* görebiliriz ve böyle bir değerlendirme bile bir "ex post facto" değerlendirme olacaktır.

Örneğin, Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye'nin bölgesindeki ve dünyadaki mevcut politik durumu genel olarak korumaya çalıştığı ve statükocu denilebilecek bir dış politika izlediği söylenebilir. 1923-1939 yılları arasında Türkiye Lozan'daki kazanımlarını korumaya çalışırken, yine Lozan'dan kalan sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesine uğraşmıştır. Bir taraftan bölgede barışı ve istikrarı korumaya çalışan ve hatta devletlerarası ilişkileri geliştirme ihtimali olan kurumsallaşma içinde olurken, diğer taraftan da özellikle Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanı aracılığıyla nüfus mübadelesi ve Musul gibi sorunların çözümüne yönelmiştir.[11]

Dolayısıyla 1923-1939 dönemi bir **Statüko** genel stratejisinin izlendiği dönem olarak adlandırılabilir. Bunu değiştiren sebepler nelerdir? Türkiye'de Uluslararası İlişkiler uzmanları, bugüne kadar dış politika dönemlerini iç politika dönemlerine göre sınıflandırma eğiliminde olmuşlardır. Bu nedenle, Türk dış politikası hakkındaki yayımlarda 1923-1938, 1939-1950, 1950-1960, 1960-1980, 1990-2002, 2002-sonrası şeklinde sınıflandırmaya rastlanmaktadır. Fakat bu sınıflandırma uluslararası sistemsel gelişmeleri göz ardı etmektedir.

Dolayısıyla 1939 sonrasında Türkiye'nin değişik bir stratejiye geçmesi daha çok sistemsel bir değişim nedeniyle, yani dünya savaşı tehlikesinin belirmesi ve bizzat savaşın çıkmasıyla olmuştur. 1939-1945 arasındaki dönemde Türkiye'nin farklı bir "grand strateji" izlediği söylenebilir. Bu strateji, genelde kabul edildiği üzere Türkiye'nin **aktif tarafsızlık** stratejisi idi.[12] Türkiye hem Mihver devletleri hem de Atlantik güçleriyle ilişkisini sürdürmüş, ancak aktif sa-

10 Hal Brands, **The Promise and Pitfalls of Grand Strategy**, s. 7-9.

11 Nejat Doğan, "Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nda Türkiye-Yunanistan Mübadele Davaları", **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2015, s. 221-239.

12 Selim Deringil, **Turkish Foreign Policy During the Second World War: An 'Active' Neutrality**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

vaşa girmekten kaçınmıştır. Bu stratejiyi izlemek kolay olmamıştır; ancak eğer strateji amaçları belirlemeyi ve bu amaçlarla araçları uyumlaştırmayı ve dolayısıyla bu şekilde her alanda devletin çıkarlarını elde etmeyi kolaylaştırma sürecini içeriyorsa, Türk dış politikası açısından bu tür bir "aktif tarafsızlık" faydalı ve yerinde olmuştur. Ancak tabii ki bunun bazı sonuçları ve etkileri de 1945 sonrasında hissedilmiştir. Türkiye Almanya ve İtalya yanında davranmazken, İngiltere-Fransa-ABD ittifakına da fiilen destek vermemiştir; bu nedenle savaş sonrasında kurulan yeni dünyada kendini kabul ettirebilmesi zaman almıştır. Örneğin, 1952'ye kadar Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi olamayan Türkiye, Avrupa'da başlayan ulus-üstü kurumsallaşma sürecinin de dışında kalmıştır.

1945 sonrası dünya sisteminde yeniden bir değişim görülmektedir. Güç kanatlara kaymış, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) süper güç olarak sistemde yerlerini almıştır. Nedenleri ne olursa olsun, Soğuk Savaş rüzgârları artık sisteme hâkimdir. Türkiye, Doğu ve Batı arasındaki ideolojik, siyasal, askeri ve ekonomik mücadelede Batı ittifakı içinde yer almıştır. Ayrıca Türkiye zamanla Avrupa örgütlenme sürecine dâhil olmuş, Avrupa-ABD arasındaki ilişkilere ve işbirliğine (transatlantik ilişkiler) çeşitli unsurlarla destek olmuştur. Dolayısıyla bu dönemdeki dış politika grand stratejisi **Atlantisizm** şeklinde adlandırılabilir. Bu dış politika grand stratejisinin değişmesi için yine sistemsel bir değişim olması gerekmiştir. Her ne kadar Türkiye'de iç siyasette 1945-1989 döneminde çok önemli gelişmeler yaşanmış olsa da, dikkatli okuyucu fark edecektir ki temel dış politikada herhangi bir değişiklik olmamış; Türkiye tehdit olarak değerlendirdiği devletlere karşı Batı ittifakı ve kurumları yoluyla denge sağlamak, varlığını devam ettirerek ve güçlenmek stratejisi izlemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönemde genel bir stratejisinin olduğu söylenebilir.

1990'da Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sistemsel değerler yine değişmiştir.[13] Sovyetler Birliği yıkılmış ve Sovyet sisteminin kurumları olan Varşova Paktı ve Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ortadan kalkmıştır. Artık belki de sistem tek kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin özellikle ilk yıllarda belirgin bir stratejisinin olmayışından söz edilebilir. Türkiye her ne kadar Orta Aysa Türk devletleriyle bir araya gelmiş ve işbirliği olanaklarını araştırmaya başlamışsa da, bu bölgede etkisini istediği oranda artıramayacağını bir süre sonra görmüştür. Diğer bir ifadeyle, ancak Ruslardan daha fazla güç ve birikimle bu bölgede etkili olunabileceği kısa sürede anlaşılmıştır. Fakat Orta Asya Türk devletleriyle aramızda atılan köprüler bir süre sonra faydalı da olacaktır.

1990'ların başındaki stratejik arayışlar, "AB üyeliği" veya "**Avrupalılaşma**" (Europeanization) olarak anılabilecek bir grand stratejinin Türkiye tarafından izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu strateji ne anlama gelmektedir? Araçlar-amaçlar etkileşimi açısından AB üyeliğinin, Türkiye'nin ulaşmaya çalıştığı sadece ekonomik amaçlara değil, kültürel amaçlara da bizleri ulaştıracak bir seçenek olduğu sıklıkla gündeme gelmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması 1995'de imzalanmış ve Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Uzmanların ve dikkatli okuyucunun hatırlayacağı üzere, bu tarihten sonra Türkiye'de en küçük sorunlar veya konular dahi "AB perspektifi" dâhilinde ele alınıp yorumlanmaya başlanmıştır. Medyadaki başlıklar da halkın nabzını tutmuş ve yönlendirme oldukça etkili olmuştur; "trenin kaçırılmaması," "fırsatın bir daha gelmeyebileceği" gibi medyada yer alan manşetler Türk dış politikası genel stratejisinin bir açıdan özetidir.

13 Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Örgütüne", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 3, 2005, s. 69-108.

Ancak birkaç gelişme bu grand stratejinin sürdürülebilir olmadığını kanıtlamış ve Türkiye haklı olarak bu stratejiden zamanla uzaklaşmıştır. Bu gelişmelerden bir tanesi AB'nin isteklerinde aşırıya gitmesi ve her istediğinin Ankara tarafından verileceğini zannetmesidir. Kıbrıs üzerindeki istekler bunların başında gelmektedir. İkincisi, AB'nin kendi iç sisteminden kaynaklanan zayıflıkların ortaya çıkmasıdır. Avrupa'da ekonominin ve ticaretin zayıflaması, Euro bölgesinde sorunların ağırlaşması, nüfusun gittikçe yaşlanması Avrupa'ya gelecek için fazla umut bağlanmamasında etkili olmuştur.

Diğer taraftan Avrupa içindeki kültürel tartışma ve çekişmeler de AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. "Türklerin Avrupalı ve Hıristiyan olmaması," Avrupa kültüründen farklı bir kültüre sahip olması, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa'da yerinin olmadığı gibi tartışmalar sürekli gündemde kalmıştır. Ayrıca 1990'ların sonlarında görülmüştür ki, AB *jeostratejik* olarak genişlemektedir ve önce Balkanları Birlik içine almadan tam üyelik sırası Türkiye'ye gelmeyecektir.

Bir diğer gelişme, yapısal alanda gerçekleşmiştir. Teknolojinin ve bilimsel gelişmelerin de etkisiyle 2000'lerin başında küreselleşme hız kazanmıştır. Küreselleşmeyi, kapitalizmin hızlanması ve dünyayı etkileme gücünün artması şeklinde tanımlayabiliriz. Artık çok daha kapsayıcı ve hızlı bir ticaret-finansman ve ekonomi sistemi vardır. Türkiye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasının ve ekonomik açıdan büyümesinin sadece Avrupa Birliği içinde ve AB yoluyla olması mümkün değildir. Türkiye'nin dolayısıyla bölgesel ve daha da önemlisi küresel pazarlara hem gitmesi hem de AB dışındaki aktörlerin bu bölgelerde daha etkin olmasının sağlanması önem kazanmıştır.

Bir diğer gelişme ise iç politikada yaşanmıştır. 2002 yılındaki hükümet değişikliği, AB içindeki ve küresel çaptaki değişimlerin Türkiye'de de yankı bulmasına yol açmıştır. Ancak 2002-2007 arasında Avrupalılaşma genel stratejisine son verilmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2. dönemde (2007 seçimleri sonrasında) daha da güçlenmesi ve hem iç politikada hem de uluslararası alanda yeterli destek bulmasıyla yeni stratejiye geçilmiştir.

Bu yeni strateji tartışması daha çok Ahmet Davutoğlu'nun akademik yayımları ve söylemleri üzerinden yapılmıştır. "**Stratejik Derinlik**" adını alan bu yaklaşımın her ne kadar içeriği ve stratejisi çok açık olmasa da, Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasında daha etkin olabileceğinin ve kültürel köklerinin canlandırılabileceğinin vurgulanmasıyla, Balkanlar-Orta Doğu-Kafkaslar-Orta Asya ve genelde İslam coğrafyasında daha etkin bir dış politika izlenmesini öngörmektedir. Bu stratejinin doğal bir parçası da, ilgili bölgelerde ekonomik ve ticari açılardan daha etkin olunması isteğidir.[14]

Ancak konumuz açısından sorulması gereken soru şudur: "Stratejik Derinlik" gerçekten bir grand strateji midir? Bu stratejide ve stratejiye yer veren yayımlarda amaç-araç ilişkisinin kurulmadığı veya irdelenmediği söylenebilir Aslında amaç da tam olarak belirtilmemiştir. Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" başlıklı kitabında Türkiye'nin "merkez ülke" veya "pivot devlet" olması söylemi vardır. Ancak merkez ülke olmanın tam olarak ne anlama geldiği açık değildir. İkincisi, araçlar üzerinde de fazla bir araştırma veya analiz bulunmamaktadır. Davutoğlu'nun eserlerinde genelde diplomasi vurgulanmaktadır. Ancak sadece diplomasi yoluyla uluslararası politikada merkez ülke veya başat ülke olunması ihtimali yoktur. Dolayısıyla

14 Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

Stratejik Derinlik anlayışı, Türkiye'nin ekonomik, ticari, askeri ve teknolojik-bilimsel gücünü ve potansiyelini irdelemediği gibi, bu gücün nasıl geliştirileceği hakkında da çözümler ve politikalar geliştirmemektedir. Stratejik Derinlik kitabında güç formülü verilmiştir[15] ; ancak o formüldeki sadece diplomasi, liderlik, kültür gibi ögeler kitapta incelenmiş, buna karşın askeri, ekonomik ve bilimsel-teknolojik araçlar ise tamamen değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Ayrıca Stratejik Derinlik düşüncesi *ex-post facto* konular ve incelemeler üzerine dayandığı için, oryantalistler ve Batılı akademisyenler bu düşüncenin "Yeni Osmanlı" politikası olduğu yönünde çalışmalar yayımlamışlar ve kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda etkileme yolunu seçmişlerdir.[16] Dolayısıyla bir grand stratejinin yüzünün ileriye dönük olması gerekir, aksi takdirde geçmişin aynı şartlarla bugün yaratılamayacağı eleştirisinden kurtulması kolay olmayacaktır.

Bir diğer önemli nokta, grand stratejinin sabit ve değişmez bir şey olarak algılanmaması gerektiğidir. Grand strateji zamanla ve değişmelere göre revize ve adapte edilmelidir.[17] Ancak *Stratejik Derinlik* Türkiye'de değişmez bir politika olarak algılandığı ve yorumlandığı için, bu politikanın revize edilmesi de ihmal edilmiştir. Gerek Ortadoğu'daki gerekse genel olarak dünyadaki değişim ve gelişmelere ayak uydurulmadığı düşüncesi zamanla kamuoyunda ağır basmıştır. Örneğin "komşularla sıfır sorun" politikası zamanla ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Türkiye grand strateji bazında dış politika planlaması yapmalıdır. Fakat böyle bir stratejinin var olup olmadığı bugün için çok açık değildir. Teoride ve pratikte sorunları olsa da Türkiye 2007 sonrasında Stratejik Derinlik yaklaşımını izlemeye başlamış görünmektedir. Stratejik Derinlik dış politikaya yeni bir anlayış ve dinamizm getirmiştir. Fakat bu yaklaşımda belirgin bir strateji bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin genel olarak dış politika grand stratejisi olup, Stratejik Derinlik yaklaşımını irdelemek değildir. Şu kadarı söylenmelidir ki, "merkez ülke" veya "pivot devlet" olmak anlayışı genel bir vizyon vermektedir, ancak stratejinin bunların ötesine geçerek amaç-araç ilişkisi kurması gerekmektedir. Bu nedenle Stratejik Derinlik bir grand strateji olmanın nüvesini taşımakla birlikte, geliştirilmesi ve Türk dış politika stratejisinde amaç-araç ilişkisinin tanımlanması gerekir.

Yukarıda tarihsel gelişim hakkında bilgi verildi. Ancak bu grand strateji uygulama veya denemelerinde uzmanların dikkatini çekmesi gereken bir konu, belki de Stratejik Derinlik dışında, Türk dış politikasında stratejilerin olaylara bir tepki olarak kurulmuş olmasıdır. Statüko düşüncesinde, aktif tarafsızlıkta, Atlantisizm ve Avrupalılaşmada genelde önceki önemli bir sistemsel değişim ve gelişime göre hedef belirleme veya bir çatışmaya çare arama vardır. Oysaki stratejinin bu şekilde tepkisel kurulması değil, belirli bir zaman diliminde ve en azından orta vadede (30 yıl gibi) ama daha da uzun olarak 50 yıl-100 yıl bandında kurulması ve geliştirilmesi gerekir.

"Plan değil, önemli olan planlamadır" düşüncesinden hareketle, tabii ki bu grand strateji zamanla gözden geçirilecek, revize edilecek veya tamamen terk edilecektir. Ancak her zaman

15 Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 17.

16 Örneğin bkz. Ioannis Grigoriadis, **The Davutoglu Doctrine and Turkish Foreign Policy**, ELIAMEP, Working Paper, No. 8, 2010; Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42, No 6, 2006, s. 945-964.

17 Hal Brands, **What Good is Grand Strategy?**, s. 4-5; André Beaufre, **An Introduction to Strategy**, New York, Frederick A. Praeger, 1965, s. 136.

orta-uzun vadeli pratik bir grand strateji ile hareket edilmesi gerekir. Bunu yapan devletler var mıdır? İlkokul kitaplarımızdan üniversitelerde verilen doktora derslerine kadar öğrencilerin hâkim olduğu bir konu varsa, o da Rusların "sıcak denizlere inme" grand stratejisidir. 1945-1990 döneminde bile bu strateji Sovyetlerin değil, "Rusların" stratejisi olarak öğretilmiştir ve bu yaklaşımda haklılık payı da vardır.

ABD için Monroe doktrini olarak bilinen ve Batı yarımküreye diğer devletlerin müdahale etmemesi gerektiği anlayışı bir grand strateji sayılabilir. 20. ve 21. yüzyıllarda ise ABD'nin önce Rusları, sonra Sovyetleri, sonra yine Rusları "çevreleme" (containment) grand stratejisinden de bahsedilebilir.[18] Soğuk Savaş sırasındaki kurumsallaşma ve işbirliği örnekleri ile 1990 sonrasında Ukrayna, Kafkaslar, Karadeniz, Akdeniz ve Pasifik politikaları dikkate alındığında, ABD'nin Sovyetleri/Rusları çevreleme politikası izlediği görülmektedir. ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da tek bir devletin gücünün bölgedeki dengeyi yok etmemesi stratejisi de bulunmaktadır. Bugün için ABD'nin Suriye ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'da izlediği politikalar çelişkili gibi görünse de, bölgenin istikrarsızlaştırılması ve bu istikrarsızlığın derinleştirilip sürdürülerek geleceğin belirsizleştirilmesi grand stratejisi dikkate alındığında ABD'nin oldukça planlı bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Tüm uzmanlar "Büyük Ortadoğu Projesi"ni anlamaya ve çeşitli haritalar üzerinde göstermeye çalışırken, ABD geleceğin belirsizliği üzerinden bölgenin kaderini çoktan çizmiş olmaktadır. Diğer taraftan ABD'nin denizlere hâkim olma grand stratejisi ile sonradan benimsediği "hava-uzay hâkimiyeti" grand stratejisi devam etmekte ve Rusya ile bu açıdan rekabeti sürmektedir.

Almanya'nın, Fransa-Rusya arasında iki cepheli savaştan kaçınması ve Fransızların gerekirse Ruslarla işbirliği içinde Almanya'yı dengeleme politikası grand stratejiye verilebilecek diğer örneklerdir. İngiltere açısından açık denizlerde ulaşım ve ticaretin güven altına alınması ve Almanya açısından bir Orta Avrupa devleti olarak iki cepheli savaşlarda üstünlük kurma anlayışı tarihsel anlamda askeri ve politik grand stratejiler olarak değerlendirilebilir. Kısacası, bu örneklerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin tarihsel süreçte grand stratejileri olduğundan bahsedilebilir; ancak bu stratejilerin ne ölçüde "planlandığı" konusunda şüpheler ve belirsizlikler olduğu gibi, bu stratejilerin vadeleri de oldukça kısa tutulmuştur. Türkiye'nin yapması gereken oldukça açıktır: en azından 30 yıl-50 yıl bandında orta vadeli bir genel strateji oluşturmak.

Bir diğer önemli konu, sadece Türk dış politikasında değil, *Türk dış politikası çalışmalarında* da strateji ve vizyon eksikliğidir. Tamamlanmış hemen hemen tüm çalışmaların tarih bilimi dâhilinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu tür çalışmalar geçmişteki olayların faydalı bir özetini vermekte ve konuları anlamakta öğrenciye yardımcı olmaktadır; ancak Türk dış politikasının anlaşılır kılınabilmesi için teorik-kavramsal-stratejik analiz yapılmamaktadır. Ayrıca akademik makaleler ister İngilizce veya Türkçe olarak kaleme alınmış, isterse ulusal veya uluslararası bir dergide yayımlanmış olsun, genellikle Türkiye ile spesifik bir devletin ilişkilerini üç-dört yıl gibi kısa bir dönem üzerinden analiz etmektedir. Örneğin, Türkiye-İsrail, Türkiye-Suriye, Türkiye-ABD ilişkileri kısa bir dönem içinde değerlendirilerek, ilişkilerin "iyi" veya "soğuk" olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bir sonraki araştırmacı aynı konuda çalıştığında ise tam tersi bir sonuca ulaşabilmektedir (ve çoğu kez de böyle olmaktadır).

18 John Lewis Gaddis, **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War**, Oxford/New York: Oxford University Press, 2005, s. 380-381; Hal Brands, **The Promise and Pitfalls of Grand Strategy**, s. 15-30.

Dolayısıyla çalışmaların uzun bir süreci kapsaması, karşılaştırmalı sonuçlara ulaşılması açısından önemlidir. 1990'larda Türkiye-İsrail veya 2000'li yıllarda Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında yapılan analizlere nazaran bugünkü analizler tam tersi sonuçlara ulaşmaktadır. Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve özelde Türk dış politikası çalışmaları tarihsel bir metodu kullanan gazeteci bakış açısına/anlayışına yaklaşmıştır. Bu tüm dünyada genel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır, ama Türkiye'de daha belirgin bir hal almıştır. Liderlerin ve politikacıların günlük konuşmaları ve demeçleri gazeteciler tarafından takip edilirken, Uluslararası İlişkiler uzmanlarının daha geniş bir tarihsel laboratuvarı kullanması ve konuları sadece aktarılmakla yetinmeyip politik/bilimsel sonuçlar ortaya koyması gerekir.

GRAND STRATEJİ OLUŞTURULMASI VE SENARYO PLANLAMA TEKNİĞİ

30-50 yıl gibi orta vadeli ve 50-100 yıl gibi uzun vadeli grand stratejiler nasıl oluşturulacaktır? Bir devletin grand strateji oluşturmasının gerekli olduğunu söylemek ve bu tür bir stratejiyi desteklemek ile bizzat strateji üretebilmek çok farklı şeylerdir. Bu nedenle ünitede, dış politikada grand stratejinin nasıl oluşturulabileceğini tartışmak gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini maalesef senaryo planlama ve gelecek üzerinde pek durmamış ve disiplindeki çalışmalar daha ziyade tarihsel bir nitelik kazanmıştır. Bu konuda İşletme disiplininin başarılı ve öncü olduğunu görmekteyiz. Royal Dutch/Shell firmasında çalışan Pierre Wack'in 1970'li yıllarda senaryo planlamayı özel bir metot haline getirdiğine tanık olmaktayız. Wack o dönemde petrol krizlerini ve petrol fiyatlarının yükseleceğini tahmin etmiştir. Ayrıca, 1980'li yıllarda oluşturduğu senaryolarda Wack, Sovyetler Birliği'nin çökeceğini ve bu nedenle Shell şirketinin Kuzey Denizi'ndeki pahalı petrol platformlarını satın almak yerine beklemesi gerektiğini ve kısa sürede Sovyet coğrafyasından piyasalara petrol geleceğini ve böylece petrol fiyatının ucuzlayacağını öne sürmüştür. Shell şirketinde Wack'in çalışmalarını sonraki yıllarda Peter Schwartz sürdürmüştür. Halen verdiği eserlere baktığımızda, Schwartz'ın senaryo planlama konusunda belki de en yetkin kişi olduğunu söyleyebiliriz.

Senaryo nedir? Schwartz'a göre senaryolar, *"dünyanın gelecekte nasıl bir şekil alacağına yönelik oluşturulan, mevcut çevremizin değişmekte olan yönlerini teşhis etmek ve adapte olmakta bize yardım edebilen hikâyelerdir."*[19] Diğer bir ifadeye senaryolar, *"olaylara anlam kazandıran hikâyeler ve geleceğe dair mitlerdir."*[20] Senaryonun amacı, geleceği doğru teşhis etmek veya geleceği kesin bir doğrulukla öngörmek değildir. Zaten böyle bir şey de mümkün değildir. Amaç, gelecekte dünyanın, yaşamın, çevremizin nasıl bir hal alacağına dair muhtemel durumları düşünmek ve muhtemel gelecekler üzerinde durmaktır. Dolayısıyla *"senaryoların amacı, gerçek hakkındaki düşüncelerimiz değiştirmede bizlere yardımcı olmaktır"*; bu süreçte *"nihai sonuç ise geleceğin doğru teşhisi değil, fakat gelecek hakkında alınacak daha iyi kararlardır."*[21]

Senaryo planlama ise senaryo oluşturma sürecidir. Bu süreç, senaryo oluşturulacak konuda bilgi edinmek ve araştırmalar yapmakla başlamaktadır. Bu süreç sadece kitap, akademik ma-

19 Peter Schwartz, **The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World**, New York, Doubleday/Currency, 1991, s. 3.
20 Peter Schwartz, **The Art of the Long View**, s.6.
21 Peter Schwartz, **The Art of the Long View**, s.9.

kale, gazete makaleleri ve raporlar gibi basılı eserleri okumaktan ibaret değildir; aynı zamanda gözlem, mülakat, uzmanlarla ve hakla görüşme gibi metotları da kapsar. Bu araştırma süreciyle senaryoyu oluşturacak üç temel etmene ulaşılır:

1) Etkin/Belirleyici faktörler (Driving Forces): Bu faktörler, olayların sonucunu doğrudan etkileyen ve senaryoya yön veren temel faktörlerdir. Schwartz, hemen her durumda toplumsal, teknolojik, ekonomik ve siyasal faktörlerin rol oynadığını ve dolayısıyla senaryo planlamasında bu faktörlerin etkilerinin dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir.[22]

2) Tahmin Edilebilir veya Bilinen Unsurlar (Predetermined Elements): Aslında bir konu hakkında etkin faktörler iki kısma ayrılmaktadır: Tahmin edilebilir/bilinen unsurlar ve önemli (kritik) belirsizlikler. Tahmin edilebilir veya bilinen unsurlar; olmuş olaylar veya gerçekleşmesi neredeyse kesin olan fakat sonuçları henüz ortaya çıkmamış olaylardır.

Bu unsurları Schwartz şöyle açıklamaktadır: a) Yavaş değişim gösteren unsurlardır. Örneğin ülkelerin nüfus büyüklüğü; b) Zorlayıcı durumlardır. Örneğin, tarıma elverişli topraklara sahip olmayan devletlerin gıda ithalatı yapması gerektiği; c) Kısa zamanda gerçekleşecek (eli kulağında) unsurlardır. Örneğin, önümüzdeki yıllarda genç nüfusu büyüklüğünün bugün çocuk yaştakilerden hareket edilerek hesaplanabilmesi; d) Kaçınılmaz çatışmalardır. Bunlar temel olarak, zıt talepler arasında kaçınılmaz olan çatışmalardır. Örneğin, halkın bir taraftan vergi artırımına karşı çıkarken diğer taraftan sosyal yardımların devam etmesini istemesi.[23]

3) Önemli (Kritik) Belirsizlikler (Critical Uncertainties): Büyüklüğü, niteliği veya sonuçları bilinmese de olayların önemli/kritik unsurlarıdır. Diğer bir deyişle, araştırılan ve senaryo üretilecek konudaki önemli gördüğümüz ancak hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız ve/veya istatistiki bilgiye dökülemeyen unsurlardır. Aslında değiştiği oranda veya tahmin edildiği takdirde eldeki olayın sonuçlarına kendimizi çok daha iyi hazırlayacağımız unsurlardır/değişkenlerdir.[24] Bu unsurlara Nicholas Taleb'in deyimiyle "siyah kuğular" da denilebilir.[25] Bunlar nadir görülen, ancak gerçekleştiğinde önemli etki yaratan unsurlardır.

Dolayısıyla senaryo planlamacısının temel görevi, araştırılan ve karar verilecek konuda bu *en önemli ve en belirsiz faktörleri* ortaya çıkarmak ve gelecek senaryolarını bu faktörler üzerine kurmaktır. Bu ünitedeki genel amaç, kritik belirsizlikler üzerine giderek bizzat senaryoları planlamak değildir. Bu konu, daha önceki bir bildiride işlenmiştir ve okuyucular ilgili bildiriye danışabilir.[26] Burada amaç, Türkiye'nin 21. yüzyılda bir grand strateji oluşturabilmesi için senaryo planlama sürecinde dikkate alması gereken "*etkin/belirleyici faktörleri*" ortaya koymak ve daha ziyade "*tahmin edilebilir unsurlar*" hakkında açıklama yapmaktır. Dolayısıyla ünite, bugün beliren veya belirmek üzere olan ve dikkatlice incelendiğinde 21. yüzyıl boyunca muhtemel etkileri anlaşabilecek unsurlar üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle ünitedeki amaç, bir genel strateji oluştururken bugünden bakıldığında Türkiye ve Türk dış politikası için önemli konuların neler olduğu ve olacağı yönünde akademisyenlere, karar vericilere ve politika yapımcılarına yardımcı olmaktır.

22 Peter Schwartz, **The Art of the Long View**, s.101-108.
23 Peter Schwartz, **The Art of the Long View**, s.111-112.
24 Peter Schwartz, **The Art of the Long View**, s.114-117.
25 Nassim Nicholas Taleb, **The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable**, New York, Random House, 2007
26 Bkz. Nejat Doğan, "Dış Politikada Grand Strateji Yaklaşımı ve 21. Yüzyılda Türkiye." **IV. Avrasya Sosyal Bilimler Forumu**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, Bildiriler kitabı, 2017, s.156-164.

GRAND STRATEJİ OLUŞTURMA YOLUNDA TÜRKİYE'NİN İZLEMESİ GEREKEN POLİTİKALAR

Türk dış politikasında grand (genel) strateji var mıdır, tarihsel süreçte böyle bir strateji izlenmiş midir? Yukarıdaki analiz, Türkiye'nin özellikle 2000'li yıllara kadar bilinçli olarak böyle bir strateji izlemediği ve yapılan değerlendirmelerin *ex-post facto* olduğunu göstermektedir. Belki ancak "Stratejik Derinlik" tartışmaları ile birlikte Türkiye'nin bir gelecek stratejisi oluşturması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Ancak Stratejik Derinlik düşüncesinin, bir grand strateji oluşturma yolunda önemli bir adım olmakla birlikte herhangi bir "strateji" ortaya koymadığı, Türkiye'nin dış politikada ulaşacağı hedefleri tanımlamadığı ve amaç-araç ilişkisi de kurmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye için bir grand strateji bugünden nasıl oluşturmaya başlanabilir ve hangi faktörlere dikkat çekmek gerekmektedir? Aşağıda kısaca bu noktalara değinilecektir. Bu noktaları incelerken ünitenin şu temel fikri akılda tutulmalıdır: Gerek Akdeniz'de gerekse diğer bölgelerde strateji oluşturulması ve geliştirilmesi ve bu bölgelere yönelik dış politikada başarılı olunması, ancak Türk dış politikası için bir grand (genel) strateji belirlemekle sağlanacaktır. Bir diğer ifadeyle, Akdeniz'de izlenecek bölgesel strateji ve politikalar tek başına faydalı veya başarılı olmayacağı gibi, Türkiye'nin diğer konularda ve diğer bölgelerde izleyeceği politikalarla çakışacak, çelişecek ve hatta onları engelleyebilecektir. Türkiye'nin öncelikleri nelerdir, Türkiye'nin varmak istediği yer ve ulaşmak istediği hedef nedir, bu hedefler için Türkiye hangi araçları kullanacaktır, Türkiye bu hedefler için kimlerle birlikte çalışmalıdır gibi sorular yanıtlanmadan, Türkiye'nin Akdeniz'de izleyeceği bölgesel strateji ve hedefler geçici, kısa vadeli, değişken ve dar kapsamlı olacaktır.

1. Bilimsel-Teknolojik Gelişmeler ve Eğitim Politikası

21. yüzyıl için 30-50 yıllık bir strateji oluşturacak grand stratejinin bilim ve teknolojiyi ön plana alması gereği açıktır ve doğaldır. Özellikle, yapay zekâ ve robot, genetik ve biyogenetik, bilgisayar-iletişim, nanoteknoloji ve uzay mühendisliği çalışmalarında çok önemli gelişmeler ve buluşlar kaydedilmektedir.[27] Bunların doğrudan devletlerin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarına ve politikalarına yansıdığı açıktır. Dış politikada bazı devletlerin bilim ve teknoloji diplomasisi oluşturduğu da gözlemlenmektedir. Türkiye bu tür kurumsal bir değişime gitmeye başlamıştır. Son bilimsel gelişmelerin savunma sanayi açısından takip edilmesi, ama takip edilmekle kalınmayarak savunma sanayinin uluslararası alanda rekabet edebilir teknolojik ürünler üretmesi gerekir.

21. yüzyılda bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmelerin takip edilebilmesi, ikili ve çok taraflı işbirlikleri olanaklarının geliştirilmesi için ihdas edilmeye son dönemde başlanan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı ataşeliklerin sayıca artması ve daha aktif çalışması gerekmektedir. Bilim ve teknoloji ataşesi gittiği ülkedeki ve bölgedeki gelişmeleri takip edecek ve ilişkileri geliştirme olanakları araştıracaktır. Bu tür ataşeliklerin ekonomi-finansman gelişmelerini de takip edebilecek nitelikte ve donanımda olması faydalı olacaktır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sadece takibi değil, bizzat bilim ve teknoloji üretmek için Türkiye'nin eğitim politikasına verdiği önem sürdürülerek devam etmelidir. Faydalı uygu-

27 Michio Kaku, **The Physics of the Future: How Science Will Shape Human Destiny and Our Daily Lives by the Year 2100**, New York, Anchor Books, 2011

lamalar bulunmaktadır, ancak temel bilimlerde eğitime rağbet edilmemesi durumunun devam etmesi Türkiye'yi gelecekte olumsuz etkileyecektir. Özellikle matematik, fizik, kimya, biyoloji, gibi ana bilim dallarına yükseköğrenimde ilginin azalması ve Lisans Yerleştirme Sınavı'nda tercih edilmemesi 15-20 yıl kadar sonra daha büyük sorunlara yol açabilir. Dolayısıyla gençlerin bu bilim dallarında yetişmesinin sağlanması gerekir. Son beş yılda bu dallarda üniversite kontenjanlarının boş kaldığı ve ilgili bazı bölümlerin kapandığı gözlemlenmektedir.

Öğrencilerin iş bulma garantisi olduğunu düşündükleri tıp, mühendislik ve öğretmenlik gibi dallara ilginin kaydığı, ancak temel bilimlere rağbet olmadığı görülmektedir. Bu eğilim mutlaka tersine çevrilmelidir. Alınacak önlemlerle gençlerin özellikle matematik, fizik, kimya biyoloji dallarında yükseköğrenime özendirilmesi gerekir. Örneğin bakanlıklarımız, araştırma enstitülerimiz, hastanelerimiz, üniversitelerimizin araştırma ve uygulama merkezleri ilgili dalların tercih edilmesini özendirici nitelikte önlemler alabilir ve spesifik istihdam politikaları uygulayabilirler. Bu dalların uygulama alanları; özellikle biyokimya, biyogenetik, nanoteknoloji, uzay bilimleri, iletişim-bilgisayar teknoloji eğitimi de son derece önemlidir. Üniversitelerde takip edilebilecek bir diğer uygulama, fizik-kimya-biyoloji-matematik dallarına belki de eşit derecede önem verecek bir *bilim lisans programı*'nın özendirilmesi olacaktır. Temel bilimlerin birbirinden ayrılması gittikçe güçleşmektedir. Bu nedenle üniversitelerimiz bilim lisans eğitimi vermelidir. Bu programdan mezun olacak öğrenciler yüksek lisans ve doktora aşamalarında bu bilim dallarının birinde uzmanlaşabilirler.

2. Nüfus ve Göç Politikası

Doğurganlıkta eşik değer olan kadın başına *2.1 doğum oranının* altına düşülmemesi ve mevcut doğurganlık oranının artırılması gerekir. Uluslararası ilişkilerde güç unsurlarından en önemlilerinden biri nüfustur. Ancak Türkiye'de doğurganlık oranının 20. yüzyıla nazaran düştüğü görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından her ne kadar 2012, 2013 ve 2014 yıllarındaki doğurganlık oranı 2.1 olarak verilse de, 2010 ve 2011'de doğurganlık oran 2.0 olarak eşik değerin de altında gerçekleşmiştir.[28] Bu doğurganlık hızının kendi akışında gittiği varsayımı altında, Türkiye nüfusunun 21.yüzyılın ilk yarısında artacağı, ancak sonradan plato kazanarak daha sonra 2060'lardan itibaren nüfusun azalacağı projeksiyonu yapılmaktadır.[29]

Dolayısıyla Türkiye'de doğurganlığın kritik eşik seviyede seyrettiği açıktır ve bu oranı artırıcı hukuki ve sosyal tedbirlere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle nüfus politikası en üst seviyede ele alınmalıdır. Çocuk doğumları için yardımlar ve çalışanlar için hukuki izin süreleri gözden geçirilmeli, doğurganlık oranı 3'ten az olmamalıdır. Oran 2.1'in altında seyrederse ileri vadede ciddi etkileri olacaktır. Doğurganlığın eşik seviyenin üstüne çıkmaması durumunda göç, vatandaşlık ve mülteciler politikası ve hukukunun gözden geçirilmesi gerekir.

Ama şimdiden Türkiye'ye intibak sağlayabilecek coğrafyalardan hem işgücü hem de beyin gücü transferine eğilmek önemlidir. Örneğin Orta Aysa, Kafkaslar ve Balkanlar'dan göç özendirilebilir. Suriye'den savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınanların eğitimleri ve uyumu da önemlidir. Hangi ülkeden gelirlerse gelsinler, göçmen çocukların ve gençlerin 10-15 yıl gibi

28 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Temel Doğurganlık ve Ölümlülük Göstergeleri," http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 2014, (Erişim Tarihi 3 Nisan 2016).

29 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Senaryolara Göre Türkiye Toplam Nüfusu," http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 2014, (Erişim Tarihi 3 Nisan 2016).

bir eğitim almaları gerekmektedir. Şu gözden kaçırılmamalıdır ki, göçmenlerin uyum sürecinde kestirme bir yol yoktur ve uzun vadede yapılabilecek en iyi yatırım eğitimdir.[30] Dolayısıyla göçmenlerin ilk-orta-lise ve özellikle üniversite eğitimlerine devletin destek vermesi gerekmektedir. Üniversitelerimizin uzaktan ve açık öğretim programları da bu sürece katkı sağlayabilecek kurumlar arasındadır.

3. Yakın Coğrafi Bölgeler ve Türk Dış Politikası

a) Ortadoğu

Ortadoğu ülkelerinin ekonomilerinin kabuk değiştirmesi gerektiği ortadadır. Yeni enerji kaynaklarının bulunmasıyla birlikte özellikle petrol ihraç eden ülkelerin ekonomilerinin zor durumda kalacağı açıktır. Belki yeni enerji kaynaklarının tam kullanılmamasının ve uygulamada fazla yer almamasının bir nedeni de bu ülke ekonomilerinin tamamen çökertilmesi siyaseti olabilir. 2050 sonrasında petrole olan bağımlılık azalacağı ve insanlar gittikçe çevreye daha duyarlı (temiz) enerji kaynaklarını tercih edeceği için, Ortadoğu ekonomilerinin çeşitlenmesi ve canlanması gerekmektedir.[31] Türkiye hem bu konuda öncü olabilir, hem de bu şekilde bir canlanma Türkiye'ye katkıda bulunabilir. Bugün Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn gibi ülkelerin petrol gelirlerini lüks tüketim mallarına harcadığı ve yatırıma yöneltmediği açıktır. Ayrıca silah alımları Ortadoğu ülkelerinin bütçelerinde önemli bir paya sahiptir. Her hâlükârda Ortadoğu devletleri arasındaki kısır siyasal çekişmelerin aşılarak, gelirlerin yatırımlara ve insani kalkınmaya ayrılması faydalı olacaktır.[32] Ortadoğu devletleri fakir değil, bilakis zengindir; ancak bu zenginlik verimli alanlara yönlendirilmemektedir. Aslında İslam kültürü ve uygarlığının geleceği açısından da bu son derece önemlidir.

Türkiye'nin bu bölgede demokrasiyi desteklemesi tabii ki faydalı olacaktır. Ama demokrasinin özü; seçimle ve oy sandığıyla değil, insanlara nitelikli yaklaşım ve toplumsal sosyolojiyle ilgili bir olgudur. Demokrasi belki de en iyi yönetim şekli değildir ve demokrasi deyince sadece parlamenter demokrasi anlaşılmamalıdır. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın ve ne şekilde uygulanırsa uygulansın, 21.yüzyılda bu bölgede özünde demokrasinin gelişimi bir süreç işi olacaktır. Bölge dışından demokrasi ihracı olumlu olmadığı gibi, demokrasi üretilmesi için silahlı müdahaleler de faydalı sonuçlar doğurmayacaktır. John Stuart Mill'in savunduğu gibi, iyi bir toplum kendi üyelerinin ürünü olacaktır.[33] Aksi halde, demokrasinin ve iyi yönetimin değeri bilinmeyecek ve uzun vadede korunamayacaktır.

b) Orta Asya ve Rusya:

Orta Aysa için başlayan stratejik mücadele 21. yüzyılın ilk bölümünde artarak devam edecektir. Özellikle Kazakistan jeostratejik açıdan önem kazanmaktadır. Bölge devletlerinin bu kaynaklar üzerindeki çekişmelerini kendi müzakereleri ile çözmeleri faydalı olacaktır. Türkiye

30 Peter Schwartz, **Inevitable Surprises: Thinking Ahead in a Time of Turbulence**, New York, Gotham Books, 2003, s. 70.
31 Peter Schwartz, **Inevitable Surprises**, s. 194-195.
32 Nejat Doğan, "Demokrasi ve Ortadoğu'nun Geleceği". 38th International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS) [Ankara, 10-15 Eylül 2007]. **International Relations, Bildiriler**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2011, II. Cilt, s.601-620.
33 John Stuart Mill, "A Few Words on Non-Intervention," Gertrude Himmelfarb (Ed.), **Essays on Politics and Culture**. New York: Doubleday, 1962, s. 396-413.

bu konuda arabulucu olabilir ve yapıcı bir rol oynayabilir. Ayıca Orta Asya pazar açısından da önemli bir bölge olmak üzeredir. Türkiye ile Rusya'nın bu bölgede ortak çıkarları bulunmaktadır, fakat iki devletin Orta Asya politikalarının tamamen örtüştüğü söylenemez. Ancak Rusya-Türkiye yakınlaşması ve diyalogu bu bölgedeki kültürel ve ticari-ekonomik politikaları açısından Türkiye için önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) doğru yönde atılan bir adımdır. Ancak Özbekistan ve Türkmenistan'ın da tam üye olması örgütün güçlenmesi açısından önemlidir. Orta Asya'da ABD-Rusya gerginliğini mümkün olduğunca azaltmak ve dengelemek Türkiye açısından doğru bir politika olacaktır. Enerji konusunda da Kafkaslar-Orta Asya-Hazar bölgelerindeki enerjinin kullanılması ve taşınmasında Rusya ile ortak çıkarlar mevcuttur.

c) Akdeniz ve Enerji Politikası:

Akdeniz ve Ege'deki gelişmeler dikkate alındığında 21.yüzyılda Kıbrıs adasının önemi gittikçe artmaktadır. Doğal olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) varlığı daha da önem kazanmaktadır. KKTC için, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova davası sonuçlarının önemli yansımaları olabilir.[34] Kıbrıs'ta Annan Planı'nın oylaması sonrasında Türkiye lehine beklenen olumlu gelişmelerin tek taraflı yabancı devlet politikaları nedeniyle gerçekleşmemesi gayet doğaldır. Ancak Kıbrıs'ın tamamının AB'ye dâhil edilmesi veya KKTC ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin birleşmesi şu dönemde ve 21. yüzyılda faydalı olmayacaktır. İki devletli bir çözüm Türkiye için en avantajlı sonuç olacaktır.

KKTC'nin uzun vadede bağımsız bir devlet olması gerçekçi bir politikadır. Yunanistan ve Ermenistan gibi Türkiye ile en çok negatif politika yürütmek isteyen devletlerin çıkarlarını tatmin etmeye çalışmak uzun vadede olumlu sonuç getirmeyecektir. Ancak bu gibi ülkelerin gençlerinin eğitim yoluyla ve diğer yolarla desteklenmesi bizim için önemli bir diplomasi aracı olabilir. Yunanistan ve Ermenistan'a yönelik burs ve üniversite eğitim olanakları gözden geçirilebilir. Özellikle 2001 ve 2008 dünya ekonomik bunalımları ile bu bölgeden AB, ABD ve Kanada'ya göç ve geçişler hızlanmıştır. Eğitim yoluyla çevre ülkeler üzerinde etkili olunması olumlu bir politika olacaktır. Örneğin Açıköğretim programlarının İngilizce dilinde verilmesi bu bölgeden öğrenci çekmeye faydalı olabilir. Dolayısıyla Ermeni ve Yunan toplumlarına uzanılmalıdır, ancak son 50 yıldır bu devletlerin politikaları resmi olarak değişim göstermediği için yaklaşımlarında 2050'ye kadar bir farklılık beklenmemelidir. Ama halklar aracılığıyla diyalog kurulup geliştirilebilir.

Akdeniz ve Ege havzasının enerji kaynakları açısından öncelikle bölgedeki deniz alanlarındaki çıkarlar korunmalıdır. Hukuksal bildirimlerle ve diğer devletlerin anlaşmalarına yapılan itirazlarla Ege ve Akdeniz'deki ulusal haklar ve deniz alanları korunmalıdır. Mısır-İsrail-Lübnan, GKRY-Yunanistan blokunun Akdeniz'deki deniz alanlarını paylaşma girişimlerine itiraz edilmesine Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye devam etmelidir. Kendi deniz alanlarımızın hukuki ilanı ve BM'ye tescili önemli olacaktır.[35] Yeni enerji kaynaklarının gelişimi de takip edilmelidir. Enerji için devletlerarası mücadele 21.yüzyılda devam edecektir ve bu konudaki reka-

34 Nejat Doğan, "Ramifications of the ICJ Kosovo Advisory Opinion for the Turkish Republic of Northern Cyprus", **Ankara Bar Review**, Vol. 6, No 1, 2013, s. 59-79.

35 Nejat Doğan, "Doğu Akdeniz Bölgesinde Deniz Alanlarının ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımı: Bölgesel Refahın ve Güvenliğin Geleceği". **3. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu**, 18-20 Ekim 2012, Bildiriler Kitabı, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayını, 2012, s. 187-199.

bet görünen bir gelecekte bitecek değildir. Güneş ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları önemli ve çevreyle uyumlu olmasına rağmen, bu konudaki teknolojinin yeterli olmaması ve bu kaynakların ihtiyaçla orantılı olmaması, başka kaynakların araştırılmasını gerektirmektedir. Özellikle hidrojen teknolojisi ve hidrojen enerjisinin ulaşıma uygulanması 21.yüzyılda önem kazanabilir. Elektrik enerjisinin bu alanda uygulanmasının pek etkin olacağı da söylenemez, çünkü elektrik üretimi için de ya fosil kaynakların ya da nükleer enerjinin kullanılması gerekmektedir. Nükleer enerjinin üretilmesi Türkiye için kısa-orta vadede faydalı görülebilir ve bu alanda Türkiye ortaklıklar aracılığıyla santral kurmaktadır. Ancak nükleer santrallerin atıklarının binlerce yıl çevreye vereceği zarar dikkate alındığında, 21. yüzyıl sonlarında sürdürülebilir bir enerji kaynağı olmaktan çıkacağı öngörülmektedir. 100-200 yıl zarfında tüm dünya enerji kaynaklarının ortak kullanılması ve üretimi için devletlerarası bir kurumsal mekanizmanın kurulması gerekip gerekmediği akademik çevrelerde tartışılmaktadır.[36]

4. Kültür ve Uygarlık Politikası

Uygarlıklar ve kültürler kavşağındaki Türkiye'nin dünyanın geleceği açısından taşıdığı önem dikkate alınmalıdır. Türkiye'nin özellikle kendi coğrafyasındaki etkisini kullanarak ve genişleterek diğer uygarlıklara uzanması, dünyada istikrar ile barışın sağlanması ve belki bir dünya uygarlığının oluşması açısından önemlidir. Bölgede İran ve Suudi Arabistan, Türkiye'ye rakip olabilir veya farklı politikalar izleyebilir. Bir taraftan Ortadoğu'ya silah sevkiyatının azaltılması, diğer taraftan da bölge devletleri arasındaki sorunların çözümü gerekmektedir. Bölgede sanal veya gerçek tüm korku ve tehdit eylemlerinin önüne geçilmedikçe bölge devletleri arasındaki ilişkilerin kaderi değişmeyecektir. Bu korku ve tehdit üretimi de bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir ve gelecekte de olumsuz etkileyecektir. İlişkilerin geniş bir açıdan değerlendirilmesi gerekir. Çin-Asya-Afrika-Latin uygarlıkları ile temas önemli ve dengeli olmalıdır. AB ile ve genel olarak Avrupa ülkeleri ile işbirliğinin, göç ve eğitim konuları nedeniyle zora gireceği anlaşılmaktadır.

Türk devlet geleneği ile Türk-İslam yaşam tarzında ve İslam uygarlığının bir parçası olan devletlerde, toplum ve toplumsal yaşam ön plandadır. Birey hem toplumsal yaşamda önemli bir varlık hem de toplumu oluşturan yapıtaşı olmasına rağmen, toplumun önüne geçemez. Bu özelliği genel olarak Doğu ve Asya toplumlarında da gözlemliyoruz. Çin ve Japon kültürlerinde, Konfüçyüs ve Şinto anlayışında da aynı özellik mevcuttur. Dolayısıyla birey ve bireyin hakları kadar, toplum ve toplumsal yaşam da önemlidir. Bu özellik hem politikalarımızda hem de teknolojik-bilimsel tutumumuzda önem kazanmalıdır. Aslında 20. yüzyıldaki gelişmelerde bu gözlemlendi; birliktelikler, sevinçler ve üzüntüler toplumsal yaşamın önemini ortaya koydu. Bu nedenle, toplumsal hafıza geliştirilmeli ve korunmalıdır. Bu süreçte genel olarak basın-yayın, medya, iletişim araçları ve televizyon programları daha da önem kazanacaktır.

5. Siber Dünya Politikası

Artık devletlerarası savaş ve çatışma alanlarından biri siber dünya olmuştur.[37] Kara- deniz-hava-uzay bölgelerine siber bölge de eklenerek uluslararası mücadele ve çatışmalar farklı bir

36 Michio Kaku, **The Physics of the Future**, s. 378-407.
37 Hasan Çifci, **Her Yönüyle Siber Savaş.** Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 2012.

boyuta taşınmıştır. Türkiye'nin son dönemlerde siber dünyada önemli girişimleri ve projeleri olmuştur. Siber merkez oluşturulmuştur. Türkiye, Dünya Ekonomik Forumu'nun hazırladığı 2015 Network Readiness Index'te "1-7 puan ölçeği" üzerinden 4.4 puan almıştır ve değerlendirilen 143 devlet arasında 48. Sıradadır.[38] Siber dünya politikası açısından önemli olan sadece temel devlet bilgilerimizin, bakanlıklarımızın ve kurumlarımızın altyapılarının korunması değil, hem yersel/karasal teknolojilerin hem de uzay ve uydu teknolojilerinin geliştirilmesidir. Çünkü bu teknolojileri olmayan bir devletin sonuçta siber saldırı ve haber alma/casusluk yöntemlerini engellemesi zordur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile diğer kamu kurumları arasındaki koordinasyonun da önemi açıktır. Tüm bu birimlerin Türkiye'nin siber dünya politikasını izlemesi ve sürekli gözden geçirmesi faydalı olacaktır.

Siber dünyada dış politika üretme, özellikle algı oluşturma ve saldırganlık, devletlerin ve kültürlerin genel imajını etkileme noktasına gelmiştir. Internet üzerinden algı oluşturma ve negatif propaganda bugün için devletlerin önemli bir diplomatik aracı ve silahıdır. Karşı politikalarla bu süreçle mücadele edilmesi gerekmektedir. Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde bu nitelikte algı oluşturmaya karşı neler yapılabilir konusunda politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle bölgemizin kadınları hakkında yanıltıcı bir küresel algı yaratılmakta, kültürel dejenerasyon olduğu imajı verilmeye çalışılmaktadır. Bu tür siber algı oluşturma, uygarlıklar arası yıpratma sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Diğer bir önemli husus, sanal terör örgütlerinin reklamına karşı da aynı mücadelenin verilmesidir. Sanal terör örgütleri kurmak ve internette görüntüler yoluyla "Doğu" toplum ve kültürlerine saldırmak kolay ve etkili bir yöntem haline gelmiştir. Uydu televizyon kanalları da saldırının bir diğer aracıdır. Sanal terör konusunda önleyici politikalar oluşturmak gerekmektedir.

6. İnsan Hakları ve İnsan Hakları Politikası

Toplumsal yaşamın her alanında insan hakları önemlidir ve Türkiye tarihsel süreçte bu konuda gerekli adımları atmıştır. İnsan hakları da 1980'lerden bugüne önemli ölçüde gelişmiştir. Ancak bugünkü dünyada bir dış politika ve diplomasi aracı olarak insan hakları konusunun istismar edilmesi ve bazı devletlerin salt kendi çıkarlarına yönelik bir "insan hakları politikası" izlemesi gerçeğine dikkat edilmeli ve bu konuda karşı politikalar üretilmelidir. Avrupa menşeli veya AB üyelerinin hazırladığı veya genel olarak Batı'dan gelen insan hakları raporlarına fazla itibar edilmeden, bunların toplumda basın ve diğer yollarla olumsuz etki yaratılmasının en aza indirgenmesi gerekmektedir.

İnsan haklarının korunması ile insan hakları politikası yoluyla Türkiye ve bölge ülkelerine diplomatik/politik saldırı yapılması farklı konulardır. Özellikle AB, birey hakları ile grup hakları kavramları arasındaki farkı bulanıklaştırmaktadır. 1945 sonrası dünyada grup hakları kavramından insan hakları yani "birey hakları" kavramına ve anlayışına geçilmiştir. Bu sadece şekilsel bir değişim değildir, bizzat birey hakları bilinçli bir şekilde grup haklarından önceye alınmıştır. Çünkü sosyal yaşamda temel yapı-taşının insan olmasının yanında, grubu da en iyi şekilde koruyacak olan yöntemin, öncelikle insanın ve insan haklarının korunması olduğu kabul edilmiştir. Ancak bazı devletler ve uluslararası örgütler hem birey hem de grup haklarının aynı anda iyileştirilmesi üzerinden Türkiye'ye diplomatik müdahalede bulunmaktadır. Bu

38 World Economic Forum, **Network Readiness Index**, 2015, http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/network-readiness-index/ (Erişim tarihi: 3 Nisan 2016).

hususta da politika geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle sadece Türkiye'de değil, tüm coğrafyalarda azınlık yaratma çabalarına engel olunmalıdır.

7. Komşularla ilişkiler, Sorunlar ve Yakın-Çevre Politikası

Sınır komşularımızla ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında önemli gelişmeler göstermişse de, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'daki çatışmalar kuzey Afrika'daki ve Arap dünyasındaki çalkantılar Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Her ne kadar komşularla sorunsuz yaşamak dış politikada hedefimiz veya nihai amacımız olması gerekse de, tıpkı aile içinde kavgalar ve anlaşmazlıklar olacağı gibi, komşular arasında da sorunlar yaşanması doğaldır. Bu nedenle, önemli olan sorunların çıkmadan önce teşhis edilmesi ve önlem alınması; bu olmazsa, sorunlar çıktıktan sonra çözülmeye çalışılması veya süreç içinde sorunların belki de *yönetilmesi* gerekmektedir. Aslında çoğu sorunun çözümü de olmayabilir ve sorunların belirli bir süreç boyunca iyi *yönetilmesi* gelecekte oluşturulacak istikrarlı bir sistem için gerekli olabilir.[39]

Bu nedenle, uluslararası sorunlarımızda yönetim stratejisi belirlemek önemlidir. "Çözüm" stratejisi çoğu zaman başarısızlık ve yanılgıya yol açabilir. İnsan yaşamları ile devletin yaşamı arasında ciddi bir fark bulunmaktadır. Çoğu zaman insan ile devlet yaşamları karşılaştırılarak benzerlikler kurulmaktadır. Bu nedenle, "trenin kaçırılmaması," "son fırsatlar, "son fırsatın yakalanması" gibi görüş ve klişeler ortaya çıkmaktadır. Ancak, devletler insanlardan daha uzun yaşarlar ve sorunlara bu nedenle de farklı tepki verirler. Devlette süreç içinde devamlılık vardır ve amaçlar çok daha uzun vadelidir. Bu nedenle örneğin "Kıbrıs sorununun çözülmesi" veya "Ege ve Akdeniz'de sorunların çözülmesi" gibi sözler ve girişimler yanıltıcı olabilir. Bu konular hakkında sanki bir insan yaşamındaki sorunlarmış gibi algı yaratılması politik, psikolojik ve toplumsal baskı oluşturmaktadır. Bu gibi konuların uzun süre *yönetilmesi* ve uygun zaman ve zeminde çözüm imkânlarının araştırılması gerekir.

Bölgesinde Türkiye'nin bir farkı vardır ve olmalıdır da. Gerek genel dış politikası gerekse etik politikası açısından Türkiye, yakın-çevre amaçları (milieu goals) politikası izlemelidir.[40] Diğer bir ifadeyle, Türkiye yakın çevresindeki ve bölgesindeki devletlerin kalkınması, istikrarı ve refahına katkıda bulunacak girişimlere destek vermeye devam etmeli ve bu yönde yeni politikalar üretirken bunun tersi bir etki yaratacak bölgesel istikrarsızlaştırıcı politikaları da engellemeye çalışmalıdır. Dolayısıyla Ortadoğu, Kafkaslar, Orta Asya, Balkanlar, Kuzey Afrika, Akdeniz, Ege gibi yakın bölgelerde ve denizlerde devletlerin istikrarlı ve müreffeh bir politik-ekonomik yapıya sahip olması Türkiye'nin de güçlü ve istikrarlı olmasına katkıda bulunacaktır.

8. Küreselleşme ve Ekonomi Politikası

Öncelikle şu söylenmelidir ki, küreselleşme bir olgu ve bir süreçtir. Ancak daha çok ideolojik anlamda veya belirli bir siyasi ekonomik ideolojiyi perdelemek için kullanılmaktadır. Örneğin tıpkı insanın doğa olaylarına karşı olamayacağı gibi, küreselleşmeye karşı olma veya küreselleşmeyi destekleme gibi bir tutum içinde de olmaması gerekir. Ancak tabii ki bu süreç ve olguya yönelik politikalar geliştirmelidir.

39 Inis L. Claude, Jr., "The Management of Power in the Changing United Nations", **International Organization**, Vol. 15, No 2, 1961, s. 219-235.

40 Inis L. Claude Jr., "National Interests and the Global Environment: A Review of Arnold Wolfers, Discord and Collaboration", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 8, No. 3, 1964, s. 294-296.

Dış politikamızda ve uluslararası ilişkilerimizde küreselleşmenin bir süreç olduğundan hareket ederek, bunun etkileri üzerinde ve özellikle uzun vadedeki etkileri/sonuçları üzerinde düşünmek gerekir. Küreselleşme yeni bir olgu veya gelişme değildir. Belki de en erken küreselleşme olayları, yazının bulunması, tekerleğin icadı, pusulanın icadı gibi gelişmelerdir. Ancak ticaret devrimi ve özellikle son dönemlerde sanayi devrimi, emperyalizm ve sömürge oluşturma süreçleri ile küreselleşmenin hız kazandığı söylenebilir. 1990 sonrasında bu sürecin özellikle ulaşım-iletişim devrimiyle birleşerek dünyayı çok daha fazla ve kısa sürede etkilediği doğrudur. Finans dünyasındaki gelişmeler, para ve diğer değerli kâğıtların hızla transferi bu etkiyi artırmaktadır. Ancak "dünyanın küreselleştiği" ve her yerde aynı etkinin hissedildiği doğru değildir. Afrika devletlerinin, Amerika ve Avrupa kıtasındaki teknolojik-ekonomik gelişmeleri yaşadığı ve takip edebildiği söylenemez. Aslında küreselleşmenin, bir stratejinin ve bir politikanın adı olduğu Amerikan bilim çevrelerince de açıkça söylenmiştir.[41]

Küreselleşmenin ekonomi-finans alanlarında devletleri olumsuz etkilemesi mümkündür ve bu gözlemlenmektedir. Tıpkı her gelişme ve yeni teknolojilerin devletleri farklı etkilemesi gibi, küreselleşme süreci de her devleti farklı etkileyecektir. Bu nedenlerle, aktif ticaret politikaları, aktif ekonomi politikaları, esnek ve adapte olabilir üretim yöntemleri planlamak ve uygulamak kaçınılmaz olacaktır. Dış politika ve uluslararası ilişkilerde de devletin elinin bağlı olmaması, esnek ticaret, ekonomi ve finans politikaları izlemesi önümüzdeki 50 yılda önemli olacaktır. Bu nedenle AB ile gelişmelere bu açıdan da bakmak gerekir.

Küreselleşmenin olumsuz sosyal etkileri takip edilmeli ve dış ile iç politikalar buna cevap verecek şekilde üretilmelidir. Sosyal yardımlar ve teşvik programları gerekebilir. Küreselleşme, devletlerarası ilişkileri farklı etkilediği gibi, bir devlette farklı sosyal kesimleri de farklı etkileyecektir. Bu nedenle Türkiye gibi devletler uluslararası sistemde daha adil ve dengeli paylaşım ve ekonomiyi savunurken, iç politikada da farklı kesimlere sosyal destek sağlayabilir.

Devletlerin sistemde göreli güçlerinin belirlenmesinde önemli etkenlerden biri işgücünün niteliği ve niceliğidir. İnsan gücünü yakın zamanda ikame edecek bir gelişme görülmemektedir; yapay zekâ uygulamaları henüz çok yenidir ve bilgisayarların insan zekâsını bire-bir taklit etmesi yakın gelecekte olacak bir şey değildir. Belki bilgisayar ve otomasyon teknolojisi tekrar edilen kalıplarda, tekrarlanabilen işlerde insan gücünün yerini alabilir (örneğin otomobil endüstrisi gibi). Ama belirli bir kalıp-tekrar gerektirmeyen ve karmaşık fonksiyonları aynı anda yerine getirecek alanlarda yapay zekâ insan gücünün yerini alacak durumda değildir. Örneğin avukatlık ve öğretmenlik gibi alanlarda yapay zekânın insanın yerine alması çok daha güç ve belki de imkânsızdır.

Bu nedenle, devletin gücünü hesaplarken insan gücünün kalitesi ve niceliği önemlidir. Dolayısıyla istihdam politikasında devletlerin önceliği kendi vatandaşlarına vermesi oldukça doğaldır. AB ile bu yönde anlaşma veya tam üyelik perspektifi özellikle gelişmiş teknolojiye dayalı ve diğer nitelikli alanlarda işlerin AB üyesi ülke vatandaşlarına gitmesine neden olabilir. AB işgücü uygulamalarına karşı alternatifler geliştiren ülkelere İsviçre örnek olarak verilebilir. İsviçre AB'den gelen bireylerin yerleşme ve çalışma hakkında kısıtlamaya gideceğini ve bu yönde referandum da yapabileceğini duyurmuştur.[42] Bu da AB tam üyeliğinin Türkiye için tavsiye edilebilir bir politika

41 Zbigniew Brzezinski, **İkinci Şans: Üç Başkan ve Amerika Süper Gücünün Krizi**. İstanbul: İnkılâp, 2008, s. 37-40.

42 BBC News, "Switzerland Enforces New Quotas for EU Workers." 1 June 2013. http://www.bbc.com/news/world-europe-22738774. (Erişim tarihi: 3 Nisan 2016).

olmayacağına bir diğer neden olarak gösterilebilir. AB üyeliğinin, ülkedeki kalifiye ve üst-düzey işlerin başka devletlerin vatandaşlarına kayması neticesini doğuracağı açıktır.

Bu nedenlerle uluslararası sistemde devletler hâlâ önemlidir ve önümüzdeki yüzyılda da önemli olacaktır.[43] Küreselleşme süreciyle devletlerin artık önemini kaybettiği ve gelecekte de sistemde yeri olmadığı düşüncesi doğru değildir. Ancak bu yönde sosyal bilimlerde propaganda yapıldığına tanık oluyoruz. Bu önyargı ve propaganda, kimlik-kültür gibi çalışmalarla da birleşince, bu sürecin nihai hedefinin devletleri yıpratmak olduğu görülmektedir. Devlet bir taraftan güvenlik ve ekonomi politikalarıyla gerek bölgesinde gerekse iç politikada gerekli huzur/barış ve refah şartlarını gerçekleştirirken, bir yandan da iç politikada vatandaşlara bir hizmet kurumu olarak varlığını sürdürecektir. *Bu fonksiyonları yerine getirecek başka bir kurum henüz yoktur* ve 21.yüzyılda da olmayacaktır. Devletlerin bütçelerinden daha büyük bütçeye ve harcama gücüne sahip şirketlerin olduğu bir vakadır. Ancak bu tüm ekonomik-sosyal yaşamın şirketlerin hâkimiyeti altına gireceği anlamına gelmediği gibi, dünyayı şirketlerin yöneteceği anlamına da gelmemektedir. Örneğin ev-kredisi (mortgage) krizi ve banka krizlerinde gözlemlendiği gibi, zararlarını tazmin açısından bile büyük şirketlerin devletlere ihtiyacı bulunmaktadır. Aslında bu tür "şirketler dünyası" (corporate world) anlayışı, ABD gibi gelişmiş devletlerde gelir dağılımı dengesizliğine neden olarak bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamlarını olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca, Türkiye'de ve Türk-İslam uygarlığında bir "şirketler dünyası" anlayışının hâkim olmaması bir avantajdır ve bu mevcut durumun korunması 21.yüzyıl politikaları açısından faydalı olacaktır. Bu görüş, şirketlerin büyümemesi gerektiğini değil; şirketler dünyada etkili olurken devletlerin de bir hizmet birimi olarak yaşamına sağlıklı bir şekilde devam etmesinin önemini vurgulamaktadır. Adeta demiryollarında bir makasçının stratejik işlevi gibi, devletler de uluslararası sistemde önemli olmaya 21. yüzyılda devam edecektir.

9. Güç ve Gücün Bileşimi

21.yüzyılda ve dış politika alanında yumuşak güç ile sert gücün birlikte kullanılması daha da önem kazanacaktır. Yumuşak güç, askeri güç ve diğer zorlama yöntemlerini kullanmadan uluslararası ilişkilerde devletlerin amaçlarını gerçekleştirmesine vurgu yapar. Kültürel çekicilik, dil ve değerler, örnek model olma, cazibe unsuru olma gibi unsurlar yumuşak güç kavramına dahi edilebilir.[44] Ancak yumuşak güç teorisi Türkiye'de genelde yanlış anlaşılmaktadır. Askeri, ekonomik ve teknolojik güce (sert güce) sahip olmayan bir devletin yumuşak güce sahip olması mümkün değildir. Zaten teoride askeri-ekonomik gücün ve yumuşak gücün belirli oranlarda birleşmesinin ve konuya göre uygun araçların kullanılmasının uygun olacağı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla vurgu, yumuşak güce değil, mantıklı güç bileşimine (*smart power*) olmalıdır.[45] Tek başına yumuşak güç, uluslararası politik amaçlarda istenilen sonuçları üretemez. Örneğin Maldiv Adaları uluslararası güç ilişkileri açısından değil, turizm açısından dikkate değer ve etkili bir devlettir.

Kültürümüz, tarihsel bağlarımız ve genel anlamda uygarlığımız, Türkiye'ye yumuşak güç unsurları sağlamakta ve bu gücün uygulanacağı coğrafi bir alan sunmaktadır. Ancak sert güç olmadan yumuşak gücün tek başına bir önemi yoktur. Daha doğrusu uluslararası ilişkilerde sert güce sahip olmadan büyük güç olunması hâlâ mümkün değildir. Böyle bir bölgesel veya küre-

43 Inis L. Claude, Jr., "Myths About the State", **Review of International Studies**, Vol. 12, 1986, s. 1-11.
44 Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**. Ankara: Elips Kitap, 2005.
45 Joseph S. Nye, "Smart Power: It is a Blend of Soft and Hard." **Leadership Excellence**, 18 February 2009.

sel güç de yoktur. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgesel ve küresel çapta yumuşak güç uygulayabilmesi için askeri, ekonomik, teknolojik gücünün varlığı önemlidir. Nitekim son dönemlerde bu husus, Türkiye'de politika yapımcıları ve karar-vericiler tarafından görece takdir edilmektedir.

10. Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye kendi güvenliğini ve savunmasını sağlayabilecek nitelikte kendi kendine mümkün olduğunca yeten bir güvenlik/savunma altyapısı kurmalıdır. Bu nedenle, yukarıda savunma sanayi ve bilim-teknoloji konularında anlatılanlar önemlidir. Türkiye'nin gerek savunma sanayine gerekse ASELSAN gibi kurumlara son yıllarda önem vermesi doğru bir politikadır. Türkiye'nin güvenliğine tehdit nerelerden gelebilir? Ortadoğu'daki oluşumlar orta vadede önemli olacaktır. Irak'ın kuzeyi, Suriye gibi yerlerdeki etnik-milliyetçi akımlar ve olaylar Türkiye'nin 10-15 yıl zarfında bir savaşa girmesini gerektirebilir. Mümkün olduğunca özellikle Avrupa'dan yardım beklenmeden bu tehditlere karşı koyabilmek önemli olacaktır.

Türkiye genel olarak 2 küçük savaş veya 1 büyük savaş olasılıklarına göre strateji belirleyebilir. Yani, büyük bir savaşı yürütmek veya iki küçük savaşı aynı anda yürütmek olasılıklarına göre farklı stratejilere sahip olmalıdır. Ege-Akdeniz-Ortadoğu bir merkez olmak üzere iki küçük çatışma için kara-deniz-hava-siber açılardan hazırlıklı olmak uygun olacaktır. ABD-NATO önemli olmakla birlikte, Avrupa Birliği'nin bu gibi durumlarda ortak dış politika kararı alamadığı ve Türkiye'ye karşı önyargıları da olduğu dikkate alındığında, savaş durumunda kısa sürede Türkiye'ye bir destek ve yardım gelmesi çok zayıf bir ihtimaldir. Bu nedenle Türkiye, olası bir savaşta müttefiklerden hiç yardım gelmeyecek varsayımı altında hazırlık yapmalıdır.

Bu durumda NATO yapısı da dikkate alınmalıdır. NATO 1949'dan bugüne oldukça değişim geçirmiş ve özellikle 1990 sonrasında yapısı değişmiş bir örgüttür. İlk başlarda NATO bir Atlantik ittifakı örgütüyken, bugün için bir Avrasya güvenlik örgütüne dönüşmüştür.[46] İkincisi, NATO içinde ABD-AB çekişmesi olduğu açıktır. AB ülkeleri NATO içinde bir blok gibi davranmaktadır; zaten NATO kaynaklarını kendi operasyonlarında kullanma yetkisini de almıştır. Dolayısıyla NATO içinde belki kanat ülkeleri ve yeni üye olmuş birkaç devlet dışında Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarına hassas davranacak bir ülke bulunmamaktadır. NATO'nun oybirliği ile karar alabildiği dikkate alınırsa, Türkiye'nin bölgede girişebileceği bir çatışmada yardım alabileceği muhtemel ülke sayısı fazla değildir.

Toprak parçası ve siyasal otoritenin toprakla ilişkilendirilmesi (territoriality) küresel siyasette halen geçerli ve önemlidir. Dolayısıyla, toprak uğruna savaş durumu ile karşılaşılabilir. Ortadoğu coğrafyasındaki bu tür bir çatışmada Türkiye'nin bölgeden destek alması uygun olacaktır. Bu durumda İran ve İsrail'in stratejik açıdan önemli aktörler olduğu açıktır. Özellikle İran'da istikrar bozulursa Türkiye için de istikrarsızlık doğurabilir. Irak ve Suriye'deki gelişmeler de bunu göstermektedir. Çevre amaçları kısmında belirtildiği üzere, bu bölgenin ekonomik-sosyal açıdan kalkınması gelecekteki istikrar ve barış için önemlidir. Ancak nüfusun niteliği de bu süreçte bir diğer kritik faktördür; Kuzey Irak, Suriye ve Türkiye'de genç nüfusun yüksek olduğu yerlerin 2050'ye kadar iyi idare edilmesi gerekir. Bu tarihten sonra ortalama yaşın artması ve refahın da genele daha dengeli yayılmasıyla sorunların hafifleyeceği tahmininde bulunulabi-

46 Nejat Doğan, "NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949–1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 60, 2005, s. 69-108.

lir. Doğu Akdeniz bölgesinde bir çatışma ihtimali olmasına rağmen, bu ihtimalin Ortadoğu ve sınır bölgelerinde olması ihtimalinden daha düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu çatışmanın kaynak paylaşımı tartışmalarından ziyade, Kıbrıs gibi hem toprak hem de stratejik içerikli nedenlerle olması ihtimali daha fazladır.

Genel olarak uluslararası sistemsel güvenlik açısından şu söylenebilir ki, Hindistan ve Pakistan gibi nükleer silahlara sahip devletler arasında gerginliğin ortaya çıkması ihtimali, önümüzdeki 50 yılda ABD-Rusya gibi güçlerin doğrudan çatışması ihtimaline göre daha yüksektir. ABD-Rusya çekişmesinin (Suriye'de de gözlemlendiği üzere) kurumsallaştığı söylenebilir. Yani silahlanma dâhil çeşitli alanlarda büyük güçler arası rekabetin belirli bir kurumsal tabanı olduğu ve bu kurumsallaşmanın ikili anlaşmazlıkların tırmanarak silahlı bir çatışmaya dönüşmesi ihtimalini en aza indirgediği söylenebilir. ABD ile Rusya bu "güvenlik rejimleri" sayesinde çatışma ve rekabetlerini yönetebilir durumdadırlar.[47] Dolayısıyla Asya'da nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasının önlenmesi Türkiye ve genel olarak uluslararası sistem için iyi olacaktır. Araplar arası savaşlara askeri açıdan müdahil veya politik açıdan taraf olmak da Türkiye'nin faydasına olmayacaktır.

SONUÇLAR VE TÜRKİYE İÇİN GELECEĞE YÖNELİK TAVSİYELER

Yukarıda grand strateji yaklaşımını tanımlamanın yanında, bu yaklaşımın genel amaçları ve nitelikleri açıklanmış ve Türkiye'nin bu tür bir yaklaşımı tarihsel olarak uygulamadığına değinilmiştir. Ayrıca 30-50 yıl gibi orta vadede ve 50-100 yıl gibi uzun vadede Türkiye'nin grand stratejiler üretmesi gereğine ve bu süreçte önemli olacak konulara değinilmiştir.

Dolayısıyla, grand strateji ve savunma-güvenlik-dış politika hakkında ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

a. Küresel ekonominin durumu belirsizliğini koruyacağı için, ulusal ekonomiye ve ekonomik kalkınmaya yatırım yapılması birincil hedef olmalıdır;

b. Bölgesel istikrar ve güvenlik dış politikada öncelikli olmalıdır. Bölgede "başarısız" (çökmüş) devletler hem küresel hem bölgesel açıdan sorun oluşturacağı için, bu devletlere yardım edilmeli ve merkezi hükümetlerle bu amaçla işbirliği yapılmalıdır. Bu nedenle" çevre amaçları" politikası izlemek faydalı olacaktır;

c. Bölgesel gerek devletler-arası gerekse vekâlet savaşlarının olacağı beklenmelidir. Bu nedenle ulusal savunma sanayinin her yönden gelişmesi ve bu sanayinin teknolojik altyapısına sürekli yatırım yapılması kritik önemdedir. Türkiye ilgili senaryo döneminde bölgesel bir savaşa girmek zorunda kalabilir;

d. Daha fazla bölgesel devletler arası bütünleşme (entegrasyon) konusunda iyimser olmak için fazla neden bulunmamaktadır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik de 20-30 yıllık bir süreçte beklenmemelidir. Ekonomi-politik ve siyasal gelişmeler açısından AB üyeliğinin Türkiye'nin yararına olup olmayacağı da tartışmaya açılmalıdır;

e. Türkiye, devletler arası ve bölgesel diyaloga katkıda bulunmaya devam etmelidir. Özellikle Ortadoğu bölgesinde tansiyonun düşmesi Türkiye'nin yararına olacaktır.

47 Nejat Doğan, "Explaining the Long Peace: Systemic Stability and Change Through Security Regimes", **Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences**, Vol. 8, No 2, 2011, s. 197-213.

Bu sonuçlardan hareketle, genel olarak "grand strateji ve dış politika" hakkında da şu sonuçlara ulaşılabilir:

a. Grand strateji, devletlere dış ilişkilerinde ve savunma-güvenlik konularında yön ve amaç gösterebilme potansiyeline sahiptir;

b. Grand strateji, hem devletlerin dış politikalarını incelemede hem de karar vericilere alternatif politikalar önermede faydalı bir araç ve kavramdır;

c. Ancak grand strateji yaklaşımı konusunda Türkiye'de hem akademik alanda araştırma eksikliği hem de bizzat bu yaklaşımın dış politikada siyasetçiler/karar vericiler tarafından uygulanmasında eksiklik vardır. Türkiye'nin bilinçli bir şekilde 21.yüzyıl grand stratejisini oluşturması gerekir.

d. Grand strateji oluşturulmasındaki çok boyutlu inceleme göstermektedir ki, özellikle teknolojik-bilimsel altyapısı gelişmemiş ve bu alanda yatırım yapmamış devletlerin 21.yüzyılda sadece diplomasi yoluyla etkili olması düşünülemez. Uluslararası ilişkilerin sadece bir "satranç tahtası" olduğu günler eskide kalmıştır. Çünkü satranç masasına oturmak için dahi öncelikle teknolojik-bilimsel açıdan güçlü olmak gerekir.

e. Grand strateji oluşturmanın zorluğu, gerekliliği ve çok boyutluluğu dikkate alındığında sosyal bilimciler rasyonelliği vizyon ile, teoriyi tecrübe ile ve rakamları sezgi ile nasıl en iyi şekilde birleştirip uyumlaştıracağı üzerinde düşünmelidirler.

f. Üzerinde bir çeşit kontrole sahip olabileceğimiz tek zaman dilimi "gelecek"tir. Bu nedenle gelecek sadece bireyler için değil devletler için de en önemli konudur/değerdir. Uluslararası İlişkiler disiplini gelecek çalışmalarına daha fazla yer ve zaman ayırmalıdır. Fakat disiplinde araştırmalar genelde tarihsel metodolojiye dayalı olduğu için, siyaset yapımcıları ve karar vericiler ile genel olarak halka yön göstermek ve tavsiyeler sunmak konusunda yetersiz ve hatta tamamen işlevsiz kalınmaktadır.

Bu analiz ışığında Akdeniz ve Akdeniz jeopolitiği açısından şu sonuçlar vurgulanabilir:

a. Akdeniz, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs gibi konularda Türkiye'nin belirli "strateji" (politikalar) izlemesi gerekeceği doğaldır ve tarihsel olarak da izlemiştir. Ancak bu stratejinin tutarlı, başarılı ve diğer konulara katkı sağlayacak nitelikte olması, Türkiye'nin bir grand stratejisinin olmasına bağlıdır;

b. Bugüne kadar bu tür bir grand strateji oluşturulmadığı için, Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik stratejisi (politikaları) kısa vadeli ve dağınık ve bazen çelişkili görünmektedir. Örneğin siyasal yaşamımızda bir taraftan KKTC'nin tanınması gerektiği ileri sürülürken diğer taraftan Annan Planı gibi girişimlere destek verilmektedir; bir taraftan AB'ye üyelik için uğraşılırken diğer taraftan Akdeniz'de Yunanistan ve diğer bazı AB üyesi devletlerle çatışmalı bir politika izlenmektedir; bir taraftan enerjinin ve deniz alanlarının önemi vurgulanırken diğer taraftan bu konulardaki hakların korunması için gerekli diplomatik ve hukuki adımlar atılmamaktadır. Dolayısıyla cevaplamamız gereken temel soru şudur: Türkiye *öncelikli olarak* neyi başarmak istemektedir?

c. Dolayısıyla Akdeniz ve Kıbrıs gibi konularda akademik çalışmalar da, bölgede izlenmiş olan politikaların tarihsel bir özetini vermek durumunda kalmaktadır. Ancak bu çalışmaların "gelecek" zaman dilimini dikkate alarak yapılması, strateji oluşturma ve senaryo planlama gibi daha pratik ve politika yapımcılarına da yardımcı olacak bir nitelik kazanması gerekmektedir;

d. Akdeniz bölgesinin, jeostratejik açıdan tek başına ele alınması zordur. Ortadoğu, Orta Asya, Avrupa, Balkanlar coğrafyalarında meydana gelecek gelişmeler doğal olarak Akdeniz bölgesini etkileyecektir. Bu nedenle de grand strateji gereklidir ve grand strateji tüm bu bölgelerde izlenecek politikaların (stratejilerin) uyumlu olmasını sağlayacak bir yaklaşım (metot) olacaktır;

e. Akdeniz'deki ve özellikle Kıbrıs konusundaki gelişmeler çok daha geniş bir zaman diliminde (zihniyetinde) ele alınmalıdır. Kısa vadeli tepkisel politikalar yerine, orta ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmelidir;

f. Akdeniz'deki enerji tartışmaları ve bizzat enerji kaynaklarına ulaşım ve bu kaynakların paylaşılması önemli bir konu olmakla birlikte, bu konu daha geniş bir bakış açısıyla ve oluşturulacak bir grand strateji dâhilinde düşünülmelidir. Enerji konusunun siyasette ve akademik çalışmalarda gerektiğinden fazla vurgulandığı söylenebilir; neticede bir devletin ekonomik gücü varsa enerji maliyetlerini de karşılayabilecektir. Dolayısıyla devletler açısından önemli olan, kısa-orta-uzun vadelerde siyasal ve ekonomik güvenliği ve istikrarı sağlamaktır.

Tüm bu sonuçlar ve politikalar dikkate alındığında, Türkiye için oluşturulacak bu grand stratejiye, *"Bölgesel İstikrardan Bilimsel Geleceğe"* ismi verilebilir. Yukarıda belirtilen politikaları uygulayan ve önceliklere önem veren Türkiye, bölgesel istikrarı sağlamakla kalmayacak, bilimsel bir ulusal altyapıyla hem bölgesinde hem de dünyada sadece söz sahibi olan değil, pozitif olarak geleceğin oluşturulmasında kendi değerlerini yansıtan bir ülke olacaktır. Çünkü artık 21. yüzyılda güvenlik, savunma ve dış politika alanlarında kabiliyet ve yeterlilikler çok boyutlu bir hal almış durumdadır ve bu ortamda gelişmek ve hatta varlığını sürdürmek klasik diplomasi metotlarıyla veya kısa dönemli politikalarla mümkün değildir. Türkiye bu tür bir grand stratejiyi oluşturabilecek ve uygulayacak altyapıya, ulusal güce ve milli iradeye sahiptir.